

Галина Луцишин
Національний університет "Львівська політехніка"

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ У ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНИ

© Луцишин Г., 2012

Аналізується вплив зовнішньополітичних чинників на процес національної консолідації в Україні. Основну увагу приділено аналізу таких зовнішньополітичних чинників, як діяльність міжнародних організацій, етнічних батьківщин національних меншин, діяльність української діаспори у напрямі національної консолідації та вплив євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: нація, національна консолідація, етнополітика, етнічна інтеграція, національна ідея, національна еліта, міжнародні організації.

Halyna Lutsyshyn

FOREIGNPOLITIC FACTORS IN THE PROCESS OF NATIONAL CONSOLIDATION OF UKRAINE

The article analyzes the foreignpolitic factors is on the process of development of nation and national consolidation in Ukraine. In the article basic attention is spared to the analysis of activity of international organizations, influence of the separate states and their national minorities, activity of the Ukrainian diaspore in the direction of national consolidation and influence of eurointegration processes.

Key words: nation, national consolidation, етнополітика, ethnic integration, national idea, national elite.

У сучасних умовах глобалізації на процес національної консолідації держави впливає надзвичайно багато чинників, зокрема значний вплив мають і суб'єкти міжнародних відносин. Консолідація суспільства в історичних і сучасних умовах була і залишається головним соціально-політичним завданням розвитку соціуму, діяльності владних структур, політичної системи. Оскільки Україна прагне до економічного й політичного розвитку, залучення інвестицій і налагодження взаємовигідних зв'язків із міжнародними партнерами, вона мусить прагнути і до міжетнічної злагоди.

Більшість концепцій, програм, спрямованих на стратегічний розвиток України, порушують питання про необхідність національної консолідації суспільства. Тому пошук науково обґрунтованих складових вирішення цієї проблеми, вдосконалення етнонаціональної політики виявилися у нашому дослідженні ключовими проблемами, що робить роботу актуальною, своєчасною і потрібною.

Актуальність роботи зумовлена передусім тим, що останнім часом вплив суб'єктів міжнародних відносин на міжнаціональні процеси, національну консолідацію в Україні значно посилюється. Вивчення та аналіз цього питання сприяє розумінню сучасних етнополітичних процесів та вироблення ефективної державної етнополітики. У науковій політологічній літературі вивчення феномену і процесу консолідації є порівняно новим і в сучасній зарубіжній і вітчизняній політології. До того ж проблема залишається малодослідженою в Україні, окремі питання

розглядаються науковцями фрагментарно і найчастіше в культурологічному чи історичному контексті. Серед українських дослідників особлива увага їй приділяється у працях таких науковців, як: Варзар І.М., Євтух В.Б., Римаренко Ю.І., Кресіна І., Крисаченко В.С., Колодій А.Ф., Картунов О.В., Круглашов А., Майборода О., Рудакевич О.М., Федуняк С., Дергачов О. та ін. Також актуальними є і праці зарубіжних науковців: Б. Андерсона, В. Кимлічки, Е. Ренана, А. Лейпхарта, Е. Сміта, Ч. Тейлора, Е. Шилза, Ф. Шміттєра та ін.

Мета роботи – виявити вплив зовнішньополітичних чинників на процес національної консолідації України в період державної незалежності, а також проаналізувати наслідки цих впливів.

Сьогодні існують різні точки зору на процес національної консолідації, її політичні, етнонаціональні та соціальні аспекти, особливості впливу як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних чинників. У зв'язку з цим виникає необхідність наукового осмислення і вивчення феномену національної консолідації. Важливо проаналізувати, за яких умов і за наявності яких чинників консолідація суспільства зміцнюється або слабшає, якими при цьому є відносини між основними суб'єктами політики, за яких умов етнополітичні проблеми істотно впливають та змінюють характер політичного процесу.

Як науковий феномен консолідація (з лат. – *consolido*) означає зміцнення, об'єднання. Проблеми консолідації розглядаються у різних сферах знань, зокрема, у соціології, політології, економіці, культурі тощо. У політології зміст поняття консолідації частково запозичений з етнографії: у межах консолідації відбувається об'єднання близьких за мовою і культурою етносів у більші народи, нації в ході розвитку соціально-економічної і культурної взаємодії. Враховуючи розмаїття структур, об'єднань у суспільстві, різний етнічний склад, процес консолідації виникає між групами однодумців, навколо політичних і етнічних лідерів, чи проти них, на основі націоналістичних або шовіністичних ідей, релігійних догм. Також можна говорити про консолідацію сил політичної опозиції у період виборів тощо.

Слід зазначити, що зарубіжні автори під час вивчення феномену консолідації переважно звертаються до проблеми консолідації демократії. Консолідація демократії розглядається у процесі демократичного переходу, виступає як його завершальний етап, після етапів лібералізації і демократизації, і означає впровадження політичних заходів, що забезпечують безповоротність демократичних перетворень у країні. Значна частина авторів, що пишуть про демократичну консолідацію, розглядають її як стабілізацію демократії або поглиблення демократії.

В Україні, як і в більшості пострадянських держав, національна консолідація гальмується багатьма чинниками, як внутрішньополітичними, так і зовнішньополітичними. Національну роз'єднаність можна пояснити і тим, що Україна у спадок отримала багато проблем, які ускладнюють досягнення національної консолідації, зокрема, – це етнонаціональні та соціокультурні проблеми. Звичайно, для вирішення усього комплексу проблем, які гальмують процеси національної консолідації України, не існує єдиної класичної моделі чи єдиного методу. Водночас консолідація не обмежується лише творенням політичної нації, вона є комплексною категорією і вимагає формування спільних елементів етнополітичного та етнокультурного характеру.

Зовнішньополітичні чинники ми розглянемо через вплив таких чинників на національну консолідацію України, як діяльність міжнародних урядових та неурядових організацій, вплив окремих держав та етнічних батьківщин національних меншин, вплив подвійного громадянства на процес консолідації нації, діяльність української діаспори у напрямі національної консолідації та вплив євроінтеграційних процесів на міжнаціональні та націоконсолідуючі процеси. Як наголошує С. Федуняк, суб'єкти міжнародних відносин відстоюють власні національні чи корпоративні інтереси, розглядаючи процес національної консолідації в Україні насамперед крізь призму утвердження власних інтересів. Вони діють на окремі сегменти національної свідомості, зокрема, західноєвропейські держави намагаються зміцнювати демократичну складову процесу консолідації, а натомість Росія намагається посилити авторитарні основи української свідомості [7, с. 59]. Не

можна не сказати і про роль російської мови та православ'я, які використовує Росія як потужні інструменти впливу.

Ф. Шміттер запропонував свою класифікацію способів впливу міжнародних акторів на процеси консолідації та демократизації: 1. Контроль (встановлення демократії однією країною в іншій країні за допомогою зовнішньої політики, що відкрито застосовує санкції: позитивні і негативні). 2. Дифузія (дія однієї держави на іншу за допомогою тих, що виключають примус “нейтральних”, інколи міжнародних каналів). 3. Приручення (свідоме використання примусу шляхом встановлення особливих умов розподілу вигод з боку міжнародних інститутів). 4. Дія, що ґрунтується на згоді (складний набір взаємодій між зовнішніми акторами і внутрішніми групами) [9, с. 18].

Серед суб'єктів міжнародних відносин, які доволі позитивно впливають на процес національної консолідації в Україні, можна назвати діяльність міжнародних організацій, які впродовж останніх років активно підтримують різного роду соціально-економічні та освітні проекти, розбудовують місцеві громади, розвивають громадянське суспільство. Міжнародні неурядові організації останнім часом користуються великою довірою у людей. У Франції населення в 5 разів більше довіряє неурядовим організаціям, ніж уряду. У США, Німеччині, Великобританії така сама ситуація. У ХХІ ст. для неурядових організацій характерним є зростання кількості учасників, розширення географії дії, посилення політичного впливу, розширення спектра вирішуваних питань. Більшість програм міжнародних організацій, які реалізуються в Україні, основну увагу зосереджують на регіонах, які демонструють протилежні культурологічні та ментальні особливості, і на основі спільних зустрічей та проектів місцевих громад сприяють консолідуючим процесам. Як наголошує професор Л. Хижняк, міжнародні організації, зокрема ОБСЄ, ПРООН, Агентство США з міжнародного розвитку, ЄБРР, Світовий банк та ін., підтримуючи різні національні проекти в Україні, позитивно впливають на подолання “дефіциту національної солідарності” в українському суспільстві, сприяють національній консолідації суспільства через реалізацію соціальних проектів, спрямованих на укріплення соціальної та міжнаціональної злагоди у суспільстві [8, с. 71]. Також в Україні діє багато міжнародних програм, спрямованих на налагодження міжкультурної та міжнаціональної взаємодії, підтримки інтеграції в українське суспільство раніше депортованих народів (кримські татари), зокрема, – це Програма розвитку та інтеграції Криму (ПРІК) ПРООН, а також підтримка громадських організацій, які сприяють етнонаціональній консолідації. Більшість організацій національних меншин України активно співпрацюють із різними міжнародними організаціями. Матеріали українських ЗМІ свідчать про підвищення активності міжнародних організацій в етнополітичній сфері, зокрема, у питаннях захисту прав національних меншин та корінних народів, збереження національної культури, пошуку шляхів національної консолідації в Україні. Звісно, міжнародні організації не можуть кардинально впливати на процеси національної консолідації в Україні, однак значною мірою можуть стимулювати та посилювати цей процес, демонструючи позитивні приклади національної консолідації інших держав.

Український дослідник В. Пироженко, розглядаючи питання національної консолідації, наголошує, що “...сильна, суверенна й демократична держава – це необхідна, хоча й недостатня передумова для вільного вибору засобів вирішення проблеми об'єднання громадянської нації, підбору світоглядних, політичних і культурних цінностей, за якими в українському суспільстві може бути досягнута загальнонаціональна згода. Але провідна тенденція світової політики полягає саме в обмеженні суверенітету, й, будучи вбудованою в міжнародні відносини, Україна не зможе ігнорувати цю тенденцію” [5, с. 142].

Відомий науковець А. Колодій, аналізуючи процес національної консолідації України, наголошує, що “...підвищення національної консолідації є одним із важливих завдань, яке треба виконати, щоб загрози безпеці не йшли, принаймні, від слабозгуртованого, роз'єданого українського суспільства. Слід було б передбачити заходи, спрямовані на зміцнення національної єдності та виховання патріотизму (за допомогою історичної освіти, святкування визначних дат,

національних міфів та символів, участі в різноманітних громадських акціях патріотичного змісту)” [2, с. 46].

Теза про те, що поліетнічність країни часто виступає стимулюючим чинником для розвитку міждержавних відносин, не потребує особливого доведення і на її користь свідчать факти. Зокрема, аналізуючи результати візитів президентів інших держав в Україну за останні кілька років, можна стверджувати, що фактично здебільшого порушувалось питання міжнаціональних відносин. Вже традиційним стає розгляд цього питання під час візиту в Україну президентів таких держав, як Росія, Польща, Угорщина, Румунія, Греція, Ізраїль, Німеччина.

Міжнаціональні відносини впливають не лише на внутрішньополітичні процеси держави, а й значною мірою на розвиток зовнішньополітичної діяльності, а в окремих випадках виступають одним із важливих чинників під час налагодження міжнародної співпраці. Питання міжнаціональних відносин активно розглядається в країнах європейського регіону, що пов'язано насамперед з процесами європейської інтеграції, найважливішим з яких є розширення Європейського Союзу. Саме досвід держав Центральної та Східної Європи, які вже стали членами ЄС в 2004 р., можна вважати найактуальнішим для вдосконалення українського законодавства у сфері міжнаціональних відносин.

Зовнішньополітичні впливи інших держав в Україні залишаються доволі помітними, зокрема, активізується вплив окремих етнічних батьківщин національних меншин України, зокрема, це добре проявляється на політиці Румунії, Угорщини, Росії. Поняття “етнічна батьківщина” є швидше продуктом політичної взаємодії, коли політична еліта “батьківщини” формує уявлення про представників окремих етнічних груп в інших країнах як про представників однієї нації, після чого вдається до певних політичних дій під гаслом захисту інтересів меншини. Така політика набуває різних форм, починаючи від надання “батьківщиною” привілеїв щодо імміграції до отримання громадянства для представників меншини. Національні меншини часто використовують як інструмент забезпечення власного інформаційного, культурного та політичного домінування в окремому регіоні.

Конфліктним питанням залишається ситуація в Чернівецькій області, з огляду на вимогу певних політичних сил про перегляд кордонів між Україною та іншими державами, які межують з Чернівецькою областю. Так, за результатами проведеного в області соціологічного дослідження у 2002–2003 роках, кількість респондентів, які висловлюються за зміну кордонів, зростає у 2003 р. вдвічі (2002 р. – 8,4 %, 2003 р. – 17,0 %). У “Стратегії національної безпеки Румунії” зазначається, що в галузі зовнішньої політики вона підтримуватиме румунські громади за кордоном для збереження їхньої національної, культурної та духовної ідентичності й відстоювання їхнього права на румунську самоідентифікацію [4, с. 244]. Серед громадських організацій Румунії, діяльність яких передбачає підтримку зв'язків із діаспорою, найактивніше діють “Румунська культурна фундація”, рух “За Бессарабію і за Буковину”, “Герцаївський край”. Ці організації ініціюють різноманітні гуманітарні та політичні акції на підтримку румунської меншини в Україні.

Для Росії питання “захисту співвітчизників” залишається одним з вразливих і одночасно одним із ключових чинників політики стосовно країн СНД. У “Федеральній программе по піддержке соотечественников за рубежом” йдеться про те, що Росія, у разі ущемлення прав співвітчизників, має намір використовувати всі міжнародно визнані заходи для їхнього захисту. Якщо враховувати невизначеність терміна “співвітчизники”, і часте його трактування як “російськомовне населення”, то це відкриває широкі можливості для втручання у внутрішні справи інших держав.

Як наголошує Г. Редькіна, нав'язлива, наполеглива зовнішня політика Росії, впливаючи насамперед на російськомовне населення України, була спрямована на консервування російського компоненту української національної свідомості. Системне втручання Росії у справи України справляє істотний вплив на розвиток України. Потрібно наголосити, що, зважаючи на історичні особливості формування української нації, російський чинник та його носії ще справлятимуть помітний вплив на українське націотворення [6, с. 44].

Помітне посилення уваги Москви до російської діаспори в Україні, особливо до тієї частини, яка об'єднана у різноманітні рухи, громадські організації та осередки. Як наслідок, впливовим

чинником на розвиток внутрішньої ситуації в окремих регіонах Української держави є поступова активізація політичних елементів, які посідають відверто проросійську, а інколи – антиукраїнську позицію. Серед найвідоміших та найактивніших проросійськи налаштованих організацій та рухів виокремлюють ті, які діють переважно в АРК, а саме: Міжнародна молодіжна корпорація “Прорив”, “Координаційна рада російських співвітчизників Криму”, “Міжнародна асоціація молодіжних організацій російських співвітчизників”, “Російська громада Криму”, “Російський молодіжний центр Криму”, “Російський культурний центр” та ін. [3, с. 82].

Ще одним з важливих зовнішньополітичних чинників впливу на процес національної консолідації України можна назвати запровадження подвійного громадянства окремими сусідніми державами. Зокрема, останнім часом у національному законодавстві окремих центральноєвропейських країн набрали чинності зміни, що спрощують процедуру отримання громадянства особами, які мають етнічне походження з цих країн і проживають за їх кордонами. У питанні надання подвійного громадянства не існує загальновизнаних правил – у кожній країні свої традиції, міграційне законодавство, закони про громадянство, кожна держава сама вирішує, хто може вважатися її громадянином, а хто ні. Практика застосування подвійного громадянства в Україні поширюється роками, хоча Конституція України визначає єдине громадянство. В Україні питання подвійного громадянства є особливо актуальним для етнічних угорців та румун на Закарпатті, Буковині, Одещині та росіян в Криму.

Згідно з деякими соціологічними дослідженнями, кожен другий українець позитивно сприймає ідею запровадження другого громадянства. За даними соціологів, громадяни України найбільше хотіли б мати паспорт таких країн, як Росія, США, Німеччина. Для українця мати ще паспорт Росії, Румунії чи Польщі, або якоїсь іншої держави – це додаткові можливості для роботи, навчання та свободи пересування. Минулого року Румунія, Болгарія та Угорщина прийняли рішення про надання подвійного громадянства своїм співвітчизникам, що проживають за кордоном.

У законодавстві Румунії вказується, що іноземні громадяни й особи без громадянства, котрих було позбавлено румунського громадянства до 22 грудня 1989 року з різних, незалежних від них причин, а також їхні нащадки мають право на повернення громадянства Румунії. По суті йдеться про те, що отримати румунське громадянство мають право усі жителі Чернівецької області, чії предки до 28 червня 1940 року мали паспорт громадянина Румунії. За різними підрахунками тільки на Буковині п'ятдесят тисяч співвітчизників можуть бути одночасно і громадянами Румунії. Багато науковців наголошують на певних загрозах для національної безпеки, коли третина населення в окремому регіоні отримує паспорти сусідньої держави (проводять паралелі з Осетією та Абхазією, коли більшість населення отримала російські паспорти).

Сучасні інтеграційні процеси на території Європи активно сприяють зростанню ролі етнополітичних процесів, зокрема, із розширенням прикордонної та міжрегіональної співпраці. Вивчення цієї проблеми вимагає постійної уваги та нових теоретичних розробок, а також нових підходів у системі державної влади усіх рівнів.

Практика свідчить, що доволі позитивно на процес національної консолідації України впливають організації української діаспори. Наприклад, важливим завданням українських громадських організацій Канади, Америки, країн ЄС сьогодні є підготовка рекомендацій для урядових інституцій щодо форм і напрямів співробітництва з Україною, розвиток та розширення міждержавних відносин. Українська держава повинна максимально використати цей чинник у своїй зовнішній політиці. Важливе значення має сприяння України добровільній інтеграції зарубіжних українців у політичне та соціально-економічне життя країни проживання і збереження та розвиток їхньої етнокультурної самобутності. Можна констатувати, що великий потенціал українства світу не використовується повною мірою в інтересах нашої держави.

Як бачимо, окреслені питання є доволі складними та неоднозначними, багато питань залишаються відкритими та дискусійними. Підсумовуючи, варто наголосити, що зовнішньополітичні чинники, зокрема, політика окремих держав та міжнародні організації, мають значний вплив на процес національної консолідації України, хоча не можуть кардинально впливати на ці процеси. Міжнародні організації сприяють національній консолідації суспільства через

реалізацію соціальних та гуманітарних проєктів, натомість окремі держави через етнічнополітичні партії, організації національних меншин демонструють деконсолідуєчий вплив. До того ж варто наголосити, що зовнішньополітичний чинник має суперечливий вплив у сфері національної консолідації, оскільки основні суб'єкти міжнародних відносин діють, враховуючи власні геополітичні інтереси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дергачов О. Проблема пріоритетів зовнішньої політики України / О. Дергачов // Наукові записки. Серія "Політологія і етнологія": збірник / О. Дергачов. – К.: ІПіЕНД, 2000. – Вип. 11. – С. 122–131.
2. Колодій А.Ф. Національний вимір суспільного буття / А.Ф. Колодій. – Львів: Астролябія, 2008. – 368 с.
3. Крисаченко В.С. Етнополітична стабільність України в міжнародному контексті / В.С. Крисаченко // Стратегічна панорама. – 2009. – № 4. – С. 79–87.
4. Парфенов О. Основні аспекти зовнішньої політики Румунії стосовно етнічних румунів в Україні / О. Парфенов // Наукові записки ІПіЕНД. – 2003. – Вип. 24. – С. 242–258.
5. Пироженко В. Національна консолідація в умовах обмеження державного суверенітету / В. Пироженко // Політичний менеджмент. – 2006. – № 6. – С. 128–143.
6. Редькіна Г. Зовнішні впливи на Україну в умовах державної незалежності / Г. Редькіна // Сучасна українська політика. – 2010. – Вип. 21. – С. 42–52.
7. Федуняк С. Вплив зовнішніх чинників на процес консолідації української нації / С. Федуняк // Агора. Подолання розбіжностей – розвиток особливостей. – К.: Стилос, 2006. – Вип. 4. – С. 58–65.
8. Хижняк Л. Роль міжнародних організацій у національній консолідації України / Л. Хижняк // Наукові праці. Серія "Політичні науки". – Т. 69, Вип. 56. – 2007. – С. 68–72.
9. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Полис. – 1996. – № 5. – С. 16–27.